Firme românești sibiene în vremea monarhiei austro-ungare: 1867-1918

Bianca KARDA

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu
ASTRA Library of Sibiu County
Personal e-mail: bianca_karda@yahoo.com

Romanian Firms of Sibiu in Austrian-Hungarian Monarchy: 1867-1918

Sibiu (also known as Hermannstadt or Nagyszeben) was a major economical, political and cultural centre of Transylvania during the Austrian-Hungarian Empire (1867-1918). More than fifty per cent out of its population was of German descent, as the town has got this tradition for centuries. About 5-10 per cent out of the firms were owned by Romanians. They were: shoe makers, tailors, furriers, carpenters, locksmiths, machinists, house painters, shop keepers.

Out of the printed publicity in newspapers of Sibiu from the end of the nineteenth until the beginning of the twentiest century, one can learn the throb of the economic climate of those years.

Keywords: Business, Romanians, Sibiu, Transylvania, Austrian-Hungarian Empire

Publicitatea din presa sibiană a ultimelor trei decenii din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, până la Primul Război Mondial constituie o sursă de informații deosebit de interesantă pentru cunoașterea oamenilor - producători și beneficiari, deopotrivă, a faptelor și locurilor sudtransilvane, o epocă ea însăși de mare efervescență internațională și locală. Documente inedite care o ilustrează ne permit să descoperim elemente esențiale ce fac parte dintr-un mod de viață al populației urbane, și nu numai, din Transilvania. Din reclamele tipărite în publicațiile periodice ale epocii: ziare, calendare, anuare se pot extrage informații relevante cu privire la situația social-economică a unei populații extrem de activ interesată de noutățile momentului, de potențialul și de devenirea lor, de accesibilitatea lor. Ansamblul de reclame definite în epocă cu termenul "anunciuri" ne oferă imaginea unui climat de afaceri prosper, la curent cu ultimele noutăți din Occident, mai ales cu realitățile socio-economice din cele două capitale ale Imperiului, Viena şi Budapesta. Cu deosebire sudul și estul Transilvaniei era racordat nu numai la dinamica economiei Imperiului Austro-Ungar, ci şi la cea a economiei românești de dincolo de Carpați, de unde-și recruta mai ales materii prime, dar și cumpărători.

Sibiul era un centru economic dezvoltat cu o tradiție manufacturieră şi comercială seculară. Meșteșuguri precum prelucrarea lemnului într-o zonă de munte cu păduri bogate, prelucrarea pieilor şi a blănurilor, țesutul şi torsul materialelor textile au continuitate în secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Breslele meșteșugărești și comercianții saşi din Evul Mediu, apoi Compania comercială grecească înființată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, atestă vechimea practicării unui comerț de tip european în zona Sibiului. Cu atât mai mult aici avem de-a face cu un spațiu meșteșugăresc și comercial exemplar.

În 1880 Sibiul avea o populație de 19.446 locuitori. Structura etnică era: 14.327 (74%) germani, 2065 (11%) maghiari și 2810 (14%) români. La 1900 populația crescuse la 29.577 locuitori dintre care germani 16.141 locuitori (55%), maghiari 5.747 locuitori (19%) și români 7.106 locuitori (24%). În 1910 erau 33.489 locuitori dintre care: 16.832 germani (50%), 7.252 maghiari (22%) și 8.824 români (26%).

În perioada la care ne referim au existat în oraş ateliere manufacturiere cu meseriaşi pricepuţi, de regulă saşi; unele dintre ele vor deveni fabricile de mai târziu. Sigur, majoritatea vor da faliment, proprietarii lor şi lucrătorii-meseriaşi căutându-şi alt „culcuş", reorientându-se conform cererilor pieţii. Astfel se explică însă relativa dezvoltare a unor ramuri productive de tradiţie, viitorii industriaşi şi apoi statul român având un bogat capital de resurse umane, din care s-au recrutat specialiştii şi muncitorii în perioada interbelică şi postbelică.

În contextul unei superiorităţi incontestabile a saşilor, obţinută mai ales pe seama facilităţilor legislative seculare, dar şi pe sistemul lor specific de muncă, din punctul de vedere numeric şi tehnic-profesional mai ales, s-au afirmat şi meseriaşi români ca: pantofari, croitori, tâmplari, blănari, zugravi, lăcătuşi, mecanici, dar şi comercianţi. Majoritatea dobândiseră abilităţile meseriei în oraşe europene unde, pe lângă obţinerea statutului de meseriaş învăţaseră şi limbi străine altele decât cele oficiale în Imperiu, necesare extinderii afacerii lor peste graniţe.

Bunăstarea unora a făcut ca, în zilele noastre, multe dintre sediile societăţilor comerciale de atunci să fie astăzi declarate clădiri de patrimoniu. Sigur, nu toate societăţile aveau reclamă în publicaţiile consultate de noi. Iar dintre ele, unele au avut un impact mai mare şi au rezistat mai bine probei timpului, în timp ce altele n-au rezistat concurenţei, au dispărut din presă, aşa cum, mai devreme sau mai târziu, au dispărut, ori şi-au schimbat structura din viaţa reală.

Domeniile din sfera economică acopereau o gamă largă de activităţi, de la atelierele manufacturiere la comerţ şi servicii. Meşteşugurile şi industria uşoară cunoşteau o amplă dezvoltare, în timp ce industria grea era la început de drum. Maşinile şi uneltele agricole egalau calităţile tehnice ale celor din ţări occidentale, majoritatea fiind de import. Introducerea maşinilor agricole în Transilvania – cât şi în Vechea Românie – are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Marea majoritate a lor a fost adusă din străinătate, din Franţa, Anglia, Germania, S.U.A.[1] Dezvoltarea industrială, începută într-un ritm mai alert în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a fost întreruptă de criza economică din anii 1900-1903, care a avut efecte deosebit de negative asupra economiei şi a înrăutăţit situaţia materială a muncitorilor. După o perioadă de depresiune, în anul 1906 a început un nou avânt al dezvoltării industriale. Pe fondul conjuncturii economice favorabile şi a legii de încurajare din anul 1907, s-a obţinut un nou avânt al industrializării.[2]

Industrializarea - cu totul modestă la acea dată - a fost însoţită şi de crearea sistemului modern de comunicaţii. Un loc deosebit l-a avut construirea sistemului de căi ferate, începută în deceniul al şaselea al secolului al XIX-lea şi încheiată la începutul secolului al XX-lea. Căile ferate au jucat un rol important în lărgirea pieţei interne, au asigurat legătura între principalele centre industriale şi agricole, au ieftinit transportul. Majoritatea liniilor ferate ajungeau până în Munţii Carpaţi.[3] Din Transilvania se exportau în Vechea Românie maşini agricole, unelte, maşini de cusut, fier brut, oţel, şine de cale ferată, cărbuni, confecţii, acid sulfuric şi alte produse ale industriei chimice.[4]

La această dezvoltare economică a Transilvaniei în general şi a Sibiului în special au contribuit şi instituţiile de credit autohtone, mai ales pentru întreprinzătorii români. Sistemul bancar săsesc deja creat, din care amintim „Bodenkreditanstaldt" şi „Hermannstädter Allgemeine Sparkassa" a servit drept model. În intervalul de timp de la 1896 până la 1914, ultimul an de activitate normală înainte de izbucnirea primului război mondial, numărul instituţiilor de credit a sporit, astfel că, la finele anului 1914, numărul total al organizaţiilor bancare din Transilvania era de 216 din care: 152 societăţi anonime şi 64 reuniuni şi însoţiri de credit. S-a ajuns astfel ca în anul 1914, toate regiunile transilvane locuite de români să aibă banca lor, populaţia rurală nemaifiind nevoită să apeleze la împrumuturi cu dobândă cămătărească sau să se deplaseze, cheltuind timp şi bani în oraşe mai îndepărtate pentru a contracta împrumuturi de la băncile străine sau româneşti.[5]

Începând cu anii 1879-1880 numărul de reclame tipărite creşte destul de semnificativ, odată cu creşterea populaţiei oraşului. Ele deveneau din ce în ce mai atractive din punct de vedere grafic, încadrate în vignete, scrise cu caractere speciale pentru a ieşi în evidenţă numele antreprenorului şi produselor sau serviciilor oferite; presa scrisă fiind singura formă de publicitate a epocii, era necesar ca ele să ajungă la destinatar într-o formă cât mai vizibilă.

Exemplificăm cu reclamele tipărite în „Amicul poporului" apărut la Sibiu la Tiparul şi Editura Krafft şi „Calendarul poporului" tipărit de editura „Tribunei" şi a „Foii poporului."

Ulița Măcelarilor / Fleischergasse – „aleea" producătorilor şi vânzătorilor de încălţăminte.

Constantin Dragoş a deschis atelierul iniţial pe strada Cisnădiei (Heltauergasse, azi Nicolae Bălcescu), s-a mutat în anul 1892 pe strada Mitropoliei (Măcelarilor/ Fleischergasse), iar după 1901 îl găsim în Piaţa Mare. El semnala în reclamă schimbarea domiciliului şi implicit a atelierului în mod repetitiv. Acele flashuri laterale pot fi interpretate şi ca o lipsă de comunicare. Dacă în 1892 s-a mutat şi a dorit să facă acest lucru public (anterior nu am găsit o altă reclamă la vechea adresă) înseamnă că avea deja o clientelă fidelă. Formula de adresare pe care o vom regăsi şi la alte reclame „Spre binevoitoare luare aminte" este de sorginte ecleziastică, azi arhaică în exprimarea colocvială, dar prezentă încă în predica bisericii ortodoxe. Imaginea din reclamă e sugestivă, Constantin Dragoş poate că s-a reprezentat pe sine sau

pe un mai tânăr ucenic.

Nicolae Henteş a avut atelierul deschis în anii 1908-1909, însă credem că a dat faliment la scurt timp după deschidere, deoarece reclama nu mai apare în publicaţiile din anii următori. Formula de introducere „Lucru solid, durabil şi elegant" este însoţită de alte trei la fel de elocvente, fiecare evidenţiind altceva: promptitudine în executarea comenzilor, calitatea materiei prime, preţuri mici. Gheata din stânga imaginii este bărbătească, iar cea din dreapta este o elegantă botină de damă încheiată cu şireturi în faţă, cu căpută înaltă. „Măiestru pantofar" sau artist al confecţionării încălţămintei e o formulă de asemenea întâlnită şi la alţi meseriaşi.

George Săsărman avea atelierul deschis înainte de anul 1909 de când datează reclama, deoarece executa „ca şi mai înainte" produse de calităţi diferite. Localizarea vis-a-vis de Tipografia Arhidiecezană şi Catedrala Mitropolitană, deci în proximitatea Institutului de Teologie Ortodoxă îi dădeau, fireşte, şansa de a avea o clientelă aproape exclusivă dintre reprezentanţii de orice vârstă ai clerului ortodox. A fost membru de onoare al Reuniunii cultural naţionale a meseriaşilor români din Sibiu, organizaţie creată în anul 1866. A activat în cadrul ei peste 23 de ani. A fost activ în comitet, la cor, la teatru, la şedinţele literare organizate de aceasta periodic.[6]

Pe strada Turnului *P. & I. Mihălţian* (fraţi sau tată şi fiu ?) aveau atelierul deschis în jurul anului 1900. Trei ani mai târziu participă la o expoziţie locală unde obţin un premiu atestat de sigla din partea dreaptă sus a reclamei. În partea stângă sus se află o altă siglă greu lizibilă, cu blazonul Cetăţii celor Şapte Scaune din Transilvania (Siebenbürgen). Spre deosebire de precedentele, această firmă era mai dezvoltată având depozit propriu de marfă pe care o livrau şi la distanţă, acceptând şi retururi; era probabil o fabrică în devenire. Participarea la târgurile sud-transilvane de mărfuri din epocă dă măsura notorietăţii de care se bucurau Mihălţienii în branşă. Reclama datează din anii 1908-1909.

Pe strada Ocnei semnalăm alte două ateliere de încălţăminte.

La *George Limpede* frapează indiciul că ar fi fost primul atelier de pantofărie şi cizmărie din oraş. Anul deschiderii atelierului – aproximativ 1908 - atestă că nu era „primul" în ceea ce priveşte producţia de pantofi, dar posibil primul producător autohton de cizme. Reclama – sufletul comerţului! Se remarcă totuşi modestia atelierului la fel ca modestia reclamei. George Limpede a fost un susţinător al branşei sale, membru în comitetul Reuniunii meseriaşilor. A fost unul dintre puţinii meseriaşi care şi-au deschis propriul magazin de încălţăminte[7] fiind astfel un precursor al industriei de profil de mai târziu.

În cazul lui *Vasilie Ban* observăm că reclama este scrisă la persoana a treia, deci altcineva a conceput anunțul, fiind plătit de către proprietar/patron – element semnificativ pentru evoluția ideii de publicitate. Lucra și duminica până la orele 10 dimineața, deci mergea la liturghie! La „Cisma Roșie" ne amuză și limbajul foarte comercial dealtfel, percutant, întâlnit mai ales în reclamele din perioada interbelică ce au rămas în conștiința publicului, în genul „la gogoașa înfuriată" sau alte expresii asemenea devenite branduri. Însă formula nu era originală, era copiată după cea germană „ Zum Roten Stiefel" care era un magazin de încălțăminte deschis în 1895 pe strada Nicolae Bălcescu, nr. 2.[8] În anul 1911 acest magazin se mută la nr. 9, patron fiind *Franz Geisberger*.[9] Reclama lui *Vasilie Ban* datează din anii 1912-1913.

De la producătorii și vânzătorii de încălțăminte, continuăm într-o ordine firească cu croitorii. Protipendada orașului avea propriii furnizori în materie de îmbrăcăminte, încălțăminte, saloane de coafură și frizerie, ateliere de bijuterii, parfumerii etc. Pe aceștia îi vom avea în vedere în studiile noastre viitoare.

Ioan Petrașcu a avut cel mai mare atelier de croitorie civilă și militară cu un mare magazin de prezentare și desfacere și o secție de ceaprazărie pe actuala stradă Tribunei, fostă Poplăcii (Quergasse) deschise între anii 1900-1903. Oferta de îmbrăcăminte era diversificată, ea adresându-se elitelor orașului: fracul – element de maximă distincție și eleganță masculină, „baltóne" (paltoane), haine de teatru – o sintagmă azi cu totul căzută în desuetudine. Stagiul de pregătire la Viena și Budapesta îl recomanda clienților români cărora li se adresa în primul rând cerându-le sprijinul pentru încurajarea producției românești de îmbrăcăminte la comandă; pentru reprezentanții clerului ortodox executa și reverenzi – și a scos asta în evidență. Specializarea sa s-a datorat și faptului că Sibiul era centrul Mitropoliei ortodoxe cu consistoriul și Academia Teologică - de acolo ofertele pentru preoți, dar și a regimentelor de tot felul existente în Sibiu – de acolo ofertele pentru ofiteri.

Domnul din imagine pare desprins din personajele masculine ale lui Caragiale: ținuta impunătoare cu joben (ce umblai la moș Jardin – sic!), mustăți răsucite după moda austro-ungară, pardesiu cu o croială sobră, gulerul cămășii ridicat, aparent o batistă la buzunarul exterior al hainei, mănuși, pantaloni impecabil croiți și nelipsitul baston în mâna dreaptă. Doar monoclul lipsește...

Ioan Petrașcu a fost membru fondator al Reuniunii meseriașilor români din Sibiu. După 1903 a deschis un magazin de prezentare și pe strada Nicolae Bălcescu. În perioada interbelică a devenit proprietarul a două clădiri în centrul orașului.[10]

Dacă *Ioan Petrașcu* deservea populația urbană, alți doi croitori români executau costume naționale pentru cei din mediul rural.

Petru Bota a avut pe strada Turnului atelierul său de confecționat costume naționale împreună cu magazinul de prezentare. Costumul „de Sălișteˮ, costum „popularˮ în Mărginime a fost acceptat de români, în bună măsură, drept costum „naționalˮ românesc în Transilvania sfârșitului secolului al XIX-lea și a începutului de secol XX.[11]

PETRU BOTA
croitor
de costume săliștenești și țărănești
SIBIIU
strada Turnului (Saggasse) Nr. 7.
Confecționează prompt tot felul de
haine bărbătești
și haine (costume) țărănești pentru femei
(în port săliștenesc), pe cari le pune în vânzare în
târgurile mai mari din comitatele Sibiiu, Hunedoara, Târnave, Alba-inferioară și Făgăraș.
Împrumută costume.
Prăvălia cu haine țărănești, permanent deschisă, se află în casele proprii,
strada Turnului (Saggasse) nr. 7.
Premiat:
Medalie de argint și de bronz la Expoziția Generală Română din București 1906.
Diplomă de recunoștință la Expoziția Etnografică și Istorică-culturală a Asociației în Sibiiu 1905.
Diplomă de recunoștință la Expoziția Industrială în Sibiiu 1902.

Petru Bota a fost prezent la târgurile sud-transilvane de mărfuri asemenea vecinilor săi Mihălțian, la expozițiile din Sibiu și București unde a fost medaliat, inclusiv la inaugurarea Muzeului Asociațiunii ASTRA unde a fost recompensat cu o diplomă de recunoștință. Reclama datează aproximativ din anul 1908.

I. P. Oprișan avea atelierul pe actuala stradă 9 Mai, pe atunci Gușteriței (Elisabethgasse). Observăm similitudini cu colegul de breaslă *Bota*, ambii având aceeași ofertă, confecționau costume de sărbătoare. Este posibil să fi existat o concurență, deși *I. P. Oprișan* confecționa doar costumul popular pentru femei. Reclama datează cu aproximație din anul 1912.

I. P. OPRIȘAN
croitor
de costume săliștenești și țărănești
SIBIIU — NAGYSZEBEN
Strada Gușteriței Nr. 34.
Confecționează conștiențios tot felul de
haine (costume) țărănești pentru femei (în port săliștenesc), pe cari le vinde în prăvălia din Sibiiu, str. Gușteriței Nr. 34, precum și la târgurile mai mari din comitatele Sibiiu, Hunedoara, Târnave, Alba-Inferioară și Făgăraș.
Marfă foarte bună.
Prețurile cele mai ieftine.

Dintre toți cei menționați în studiul nostru, *Ilie Șteflea* a fost personalitatea cea mai marcantă, el reușind să depășească granițele și limitările sociale ale epocii prin aceea că, fiind o persoană educată și formată în Occident, a pătruns în toamna vieții sale într-o altă categorie socială, cea a intelectualilor, rămânând în același timp fidel formației sale de bază și membru activ al Reuniunii al cărei membru fondator era. Maestru blănar de lux și furnizor brevetat al Curții Regale Române, *Ilie Șteflea* s-a născut la Sălișteˮ în 1882 și după absolvirea claselor primare în comuna natală, a urmat la Sibiu și clasele gimnaziale, după care a îmbrățișat meseria de blănar. Nu s-a mulțumit cu ceea ce a învățat aici și astfel în anul 1900 se duce pe cheltuieli proprii la Viena, cu gândul de a se specializa. După doi ani pleacă la Berlin unde rămâne trei ani, ca apoi să se îndrepte spre Londra și Paris unde a zăbovit câte doi ani în fiecare capitală. De la Paris – și după nouă ani de peregrinări prin Europa – se întoarce specializat și fluent în patru limbi străine la Sibiu, unde își deschide atelier cu magazin de prezentare și desfacere pe strada principală (azi Nicolae Bălcescu), mutându-și magazinul din Piața Mare. Pentru desfacerea produselor sale, dar mai ales pentru procurarea materiilor prime, face dese voiaje pe ruta Sibiu-Budapesta-Viena-Berlin și în toate aceste mari centre își găsește furnizori, devenind un nume cunoscut în branșă dincolo de granițele țării sale.

În perioada interbelică a avut o sucursală de desfacere a produselor în centrul orașului german Leipzig. Pentru merite excepționale în 1911 monarhia Austro-Ungară îi acordă Medalia de bronz, iar în 1921 statul român, la recomandarea regelui Ferdinand, îl brevetează furnizor al Curții Regale Române, fiind primul meseriaș român din Sibiu căruia i se acordase un asemenea drept și o asemenea onoare. În 1934 a primit medalia „Meritul Comercial și Industrial clasa Iˮ și o diplomă de la Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie. În aceeași perioadă a fost și cenzor al Băncii Naționale, din 1923 până în 1946 a fost membru în conducerea Camerei de Comerț și Industrie Sibiu, în comisia sanitară a județului, în comisia de examinare a Camerei de Muncă, în comisia de apel de pe lângă Administrația Financiară Sibiu; a mai fost membru în conducerea Băncii Centrale de Comerț și Industrie cu sediul în Cluj, precum și în multe alte societăți și comitete. În timpul celor trei ani cât a locuit la Berlin a urmat cursurile Academiei de Modă și Știință, obținând certificatul de absolvire. Toate aceste rezultate spectaculoase l-au îndreptățit să evolueze în ierarhia socială și intelectuală a orașului, devenind parte a aristocrației care l-a asimilat treptat.[12]

Clienții-beneficiari ai întreprinzătorilor enumerați mai sus, aflați în slujba frumosului, aveau nevoie și de meseriași tâmplari, lăcătuși, mecanici, zugravi – tot români. Pentru toate aceste servicii au apelat cu încredere la:

Emil Petruțiu (Pătruț) a fost una dintre personalitățile marcante ale urbei sibiene încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. A avut o biografie impresionantă. Era născut în 1870 în comuna Tăuni (fostul județ Târnava Mică). După absolvirea claselor primare în satul natal a urmat cursurile Școlii Catolice Germane din Sibiu unde a învățat 4 clase gimnaziale, după care a intrat ucenic la o firmă germană, fiind singurul român. Acolo a învățat bine limba germană. După obținerea statutului de calfă se duce la Cluj, revine la Sibiu, apoi în România la Giurgiu timp de aproape doi ani. Acolo a învățat limba maghiară de la niște secui care lucrau în Giurgiu. Mai departe a plecat la București. A urmat Budapesta unde a lucrat doi ani, apoi a plecat la Viena angajându-se într-o fabrică. Următoarea călătorie a întreprins-o la München unde a făcut uz de bunele cunoștințe de limba germană. Împreună cu doi prieteni pe care i-a întâlnit acolo s-au dus pe jos până în Elveția, oprindu-se la Zürich. Aici a lucrat din nou, iar în timpul liber practica diverse activități sportive înscriindu-se în diferite asociații de profil. În Elveția a învățat franceza, deoarece dorea să meargă și la Paris, ceea ce a și făcut. Din Paris a plecat cu bicicleta până la Budapesta (cca. 1800 km.), continuându-și drumul cu trenul până la Sibiu. După o lună de odihnă se înscrie în Reuniune și își deschide atelier propriu.

La 1896 i se încredințează lucrările de tâmplărie ale clădirii Administrației Financiare din Sibiu. În 1899 apare cu firma pe strada 9 Mai, iar în cursul anilor 1905-1906 se mută sau se extinde cu atelierul pe strada Liviu Rebreanu (Margerethengasse).

În anul 1900 președintele ASTREI George Barițiu îl solicită pentru a-i încredința executarea întregului mobilier al bibliotecii Asociațiunii. La 1903 a preluat lucrările de tâmplărie interioară ale Catedralei Ortodoxe unde a realizat amvonul, cele două strane ale cântăreților, tetrapoadele, 28 de strane ale preoților și 82 ale credincioșilor.[13] A acceptat lucrarea din rațiuni care țin de cele mai intime resorturi sufletești ale unei apartenențe la etnia română și confesiunea ortodoxă. Mai mult decât atât, a înregistrat o semnificativă pierdere materială, pe care a recuperat-o în cele din urmă, însă acest aspect coroborat cu întreaga sa viață și dor de locurile natale în timpul peregrinărilor europene îl situează în galeria autenticilor iubitori de țară.[14]

În același an 1903 a preluat și lucrările hotelului „Bulevard", actualmente „Continental Forum."

Era deosebit de înzestrat în meseria sa, făcând față cu brio concurenței străine în domeniul său de activitate. Primul război mondial însă i-a afectat afacerea.[15]

În anul 1912 s-a asociat cu meșterul tâmplar sas *Joseph Platz* deschizând împreună cu acesta fabrica de mobilă *„Petruțiu și Platz"* pe strada Sării (Salzgasse), azi Constituției. Aveau deja si număr de telefon!

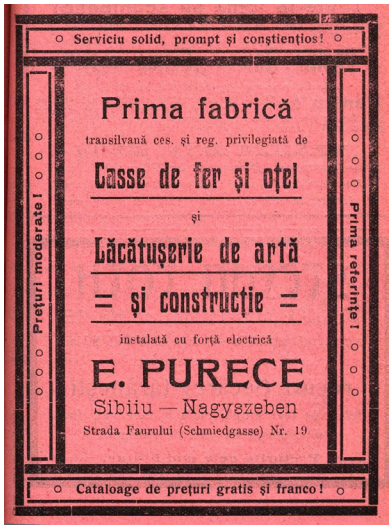
Spiritul peregrinului transilvan care a fost *Emil Petruțiu* mai este și astăzi prezent în unele piese de mobilier aflate în sediul vechi al Bibliotecii „Astra."

Ioan Popidan avea atelierul de tâmplărie pe strada Mitropoliei , între conaționalii săi *Nicolae Henteș* și *George Săsărman*. Localizarea vis-a-vis de Catedrală îl responsabiliza, acolo fiind Institutul Teologic; cum executa și bănci școlare e posibil să le fi realizat pe cele din sălile de cursuri ale Institutului. Interesant că deținea exclusivitatea în executarea meselor de biliard, în alte lucrări de tâmplărie având atât concurența străină, cât și a unui *Emil Petruțiu* mai sus menționat. Combinația între stil, sculptură și...biliard îl particularizează. Reclama datează aproximativ din anul 1909.

Eremia (Irimie) Purece a avut atelierul/ fabrica de lăcătușerie deschis pe strada Faurului (Schmiedgasse) nu întâmplător (faur = fierar), fiind probabil unul dintre ultimii continuatori ai foștilor breslași germani. „Prima" fabrică transilvană se poate referi în cazul acesta la faptul că era primul român cu acest privilegiu. Prompt, conștiincios, referințe bune și un catalog de prețuri pe care îl oferea gratuit și în afara localității – un adevărat pionierat în ale publicității epocii – acestea erau atributele ce îl autocaracterizau. A fost primul lăcătuș român membru al Reuniunii meseriașilor. Fabrica sa a fost vestită atât pentru calitatea lucrărilor executate, cât și pentru numărul mare și calitatea ucenicilor săi.[16] Dintre lucrările sale mai importante se cuvine a fi amintită execuția grilajului de fier ce împrejmuiește Catedrala Ortodoxă din Sibiu, realizat după planurile arhitectului Francisc (Ferentz) Szalay.[17] În timpul lucrărilor s-a deplasat la el însuși mitropolitul Ardealului, Ioan Mețianu.[18] Reclama datează din anii 1908-1909.

Monda și Stanciu (prenumele au rămas necunoscute) aveau atelierul de reparații pe fosta stradă Târgul vitelor (Viemarktplatz) unde astăzi se află oborul din oraș[19]. Formulele de introducere "Spre binevoitoare atențiune" sau "luare aminte" împreună cu apelul la populația românească pentru a-i sprijini în demersul îndrăzneț pe care și-l asumaseră înființând o firmă într-un domeniu fără tradiție românească, reiterează și accentuează apartenența lor etnică și religioasă. Cei doi mecanici români reușiseră astfel o breșă în domeniul mecanicii mașinilor agricole care era monopol german în Sibiu și mai toată Transilvania. Andreas Rieger înființase în 1875 prima fabrică ardeleană de mașini agricole și turnătorie de fier. E posibil ca *Monda* și *Stanciu* să fi fost muncitori la fabrică unde au făcut ucenicia iar ulterior, cu experiența acumulată, să-și fi deschis propriul atelier de reparații în jurul anului 1911.

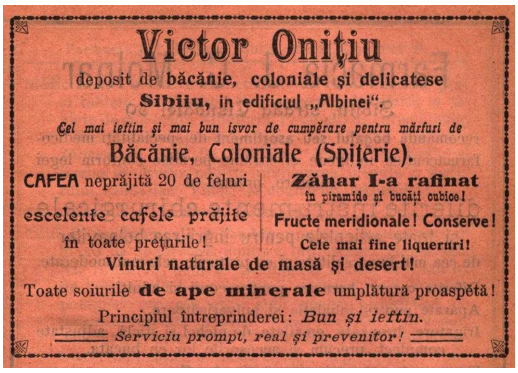

Ioan Stanciu a deschis atelierul la Poarta Turnului, în capătul nordic al străzii Croitorilor/ Schneidergasse.[20] în jurul anilor 1908-1909. Meseriile de zugrav și pictor se întrepătrund și relevă talentul meseriașului și al artistului deopotrivă. Sibiul era o veritabilă capitală economică și politică a Ardealului, de vreme ce executa și pentru „provință." A fost membru activ al Reuniunii meseriașilor. Din tinerețe a fost ales în comitet, figurând ca membru până la sfârșitul vieții. A fost vicepreședintele organizației timp de aproape două decenii. În plus avea

și talent vocal, având o puternică voce de tenor. S-a desăvârșit în cadrul Școlii Germane de Meserii unde s-a făcut remarcat atât pentru vocea sa cât și pentru buna cunoaștere a limbii germane. A fost un animator cultural în calitate de dirijor al corului Reuniunii din 1920 până la moartea sa în 1942.[21] Era foarte apreciat ca meseriaș. Nenumărate instituții și societăți, comitete parohiale și persoane fizice i s-au adresat cu încredere spre a le executa anumite lucrări.[22]

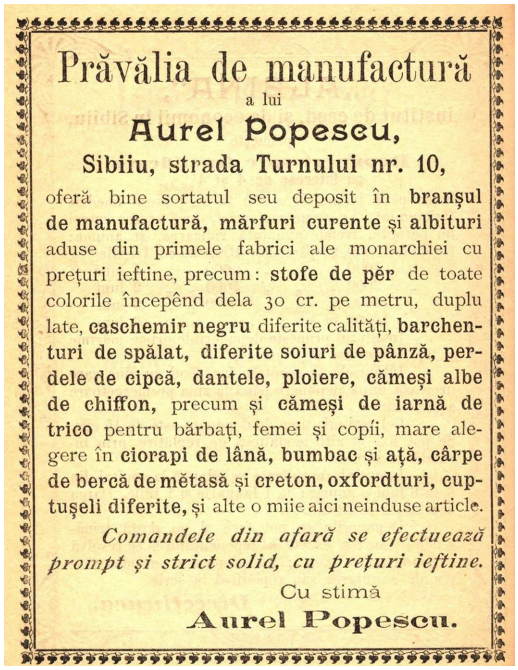
Zorii comerțului românesc sibian

Primul comerciant român din Sibiu atestat documentar a fost *Grigore Matei* care avea magazin deschis în Piața Mică încă din anul 1830. Născut la Târgoviște în anul 1809, el a sosit la Sibiu în anul 1821. Magazinul comercializa țesături și ațe, având furnizori în mai multe țări europene.[23] A fost membru fondator al ASTREI și al băncii „Albina" și unul dintre apropiații mitropolitului Andrei Șaguna. A fost înmormântat în cimitirul bisericii „din Groapă." Mai multe amănunte despre acest deschizător de drumuri ne oferă serialul „Mateii."[24] Din limbajul și grafica reclamei se poate ușor sesiza că era anterioară tuturor celorlalte. Numele propriu latinizat care la sfârșitul secolului al XIX-lea deja nu mai apare în această formă, adresa scrisă cu inițiale mici, Piața Mică nefiind atunci decât ...o piață/târg de desfacere a mărfurilor și nu un scuar, culoarea hârtiei tipografice – toate aceste elemente îl disting pe *Grigore Matei* ca fiind întâiul „descălecător" muntean pe plaiuri sud-transilvane, devenit comerciant și personalitate importantă a Sibiului prin rolul economic și social-politic jucat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Victor Onițiu avea magazinul cu depozit deschis din anul 1908[25] la parterul clădirii ce adăpostea Banca „Albina", actualul sediu al Băncii Naționale de pe strada Mitropoliei.. După câțiva ani firma apare în proprietatea lui *N. (Nicolae ?) Onițiu.* Colonialele (bunuri exotice importate din coloniile marilor puteri europene) și delicatesele figurau în toate listele de produse alimentare comercializate de marile magazine inclusiv în perioada interbelică; cu rezonanța cea mai puternică pentru sibianul de astăzi a fost Ilie Floașiu. Comerciantul de origine aromână *Victor Onitiu* provenea dintr-o familie de magistrați (tatăl judecător, bunicul patern avocat), a avut doi frați Valer - director financiar la C.F.R. Bucuresti si un cunoscut sahist - si Virgil – directorul liceului romanesc din Brasov si membru corespondent al Academiei Romane.[26]

Aurel Popescu la fel ca și *Grigore Matei* avea depozit de țesături din diferite materiale, însă oferta mai generoasă și diversificată, iar reclama mai elaborată sunt semnalul unei alte epoci de înflorire economică la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Magazinul se afla inițial pe strada Turnului în anul 1899 când apare pentru prima data reclama. Ulterior s-a mutat în Piața Mică în zona actualei Case Hermes și a Muzeului Franz Binder înspre Casa Albastră.

Marfa era importată din cele mai mari fabrici de industrie textilă din „monarchie" dar și din Orient. Exporta marfă „afară" în Regatul României și în alte țări. *Aurel Popescu* a fost de asemenea și unul dintre donatorii în bani pentru Catedrala Mitropolitană din Sibiu în preajma inaugurării acesteia din anul 1906.[27]

Liviu (*Livius*) *Brote* care deţinea la parterul hotelului „Bulevard", actual „Continental Forum" un restaurant, aparţinea unei celebre familii din Răşinari, care a dat Ardealului un inginer agronom, un medic, un economist, o pianistă de renume internaţional. A fost cel mai mic dintre fraţii Brote. Eugen, fratele cel mare a avut multiple roluri în plan politic, economic, social şi cultural în Transilvania şi Vechea Românie.[28] A fost unul dintre fondatorii ziarului „Telegraful Român" şi ai ASTREI.[29] Emil, un alt frate, a fost medic cu studii de specialitate la Academia Medicală din Viena[30]. Aurel Brote a făcut studii superioare de economie şi drept la Viena şi Graz devenind apoi director al societăţii de asigurări „Transilvania" şi unul dintre membri fondatori ai „Tribunei."[31] Iar Minerva, soţia lui Aurel, a fost o pianistă de o virtuozitate artistică deosebită în epocă.[32] Iată că *Liviu*, mezinul, a dovedit spirit antreprenorial şi a deschis localul într-o zonă cu mare vad comercial pe promenada Bretter (Aleea cu scânduri). Interesant este faptul că reclama apare în limba germană în cartea de adrese (Adressbuch) din anul 1911, dar şi în română „Luceafărul" - publicaţie culturală. Presupunem că *Liviu Brote* se adresa preponderent populaţiei săseşti, de ce nu elitelor, având el însuşi prin familia din care provenea puternice înclinaţii filogermane.

Am aflat că elita românească sibiană se îmbrăca, se încălţa, îşi comanda mobilă, seifuri, îşi zugrăvea casele, cumpăra bunuri, unii serveau masa la restaurant – toate aceste servicii fiindu-le oferite şi de conaţionali de ai lor. De aici şi până la luxul de a învăţa să cânte la pian sau a-şi îndruma copiii înspre studiul instrumentelor muzicale, nu mai era un pas atât de mare.

Despre personalitatea lui *Timotei Popovici* (1870-1950) nu mai este necesar să menţionăm. Adresa din reclama ce datează din jurul anilor 1911-1912 era atât locuinţa personală cât şi depozitul de piane şi pianine al renumitului compozitor şi pedagog, de pe strada Cisnădiei/ Nicolae Bălcescu. În prezent clădirea face parte din patrimoniul sibian şi există o placă comemorativă ce consemnează aceste date. Timp de câţiva ani *Timotei Popovici* a instruit şi a condus corul meseriaşilor. Aproape toate compoziţiile sale au fost cântate de corul Reuniunii al cărei membru onorific a fost.[33]

Mecanismul cerere-ofertă funcţiona bine în epocă, dovada fiind faptul că existau sute de mici producători şi vânzători în Sibiu. O infimă parte dintre aceştia erau de etnie română, mai puţin de zece procente – cei pe care i-am menţionat succint în studiul de faţă. Intenţionăm să extindem în viitor aria de cercetare în acest domeniu, încercând să realizăm un tablou cât mai complet al întreprinzătorilor sibieni din perioada amintită.

Cu reclamele sibiene existente în colecţia de periodice a Bibliotecii Astra deschidem un drum încă prea puţin explorat. O primă concluzie putem să stabilim prin aceea că, examinând îndeaproape fiecare imagine, observăm elemente distinctive precum diplome

și medalii obținute pe la diferite expoziții de profil din Transilvania, Regatul Român sau Europa care atestă importanța firmei în epocă. Afacerile se moșteneau din tată in fiu sau de la proprietar la văduva acestuia. Nu în ultimul rând, limbajul de un comic savuros pentru cititorul de astăzi, dar de o politețe și o prețiozitate din ce în ce mai rar întâlnite în marketing-ul actual, dă măsura și farmecul anilor „la belle epoque": „subscrisul își ia voea a aduce cu toată onoarea la cunoștința p.t. public... în speranță că p.t. public îmi va oferi binevoitorul concurs, rămân cu distinsă stimă...".

Sibiul producător de bunuri și comercial reflectat în aceste inedite imagini are un parfum de epocă ce ne poartă cu gândul într-o lume dispărută, ale cărei amprente spațio-temporale se pot percepe și astăzi la tot pasul în întreg centrul istoric al orașului.

Note:

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Sibiu
2. Iosif Kovács, *Apariția primelor mașini agricole perfecționate în Transilvania* în Acta Musei Napocensis I/ 1964, p. 377.
3. Adam I. Iosif, *Economia Transilvaniei în anii 1900-1918. Teză de doctorat*, București, 1976, p. 2.
4. Ibidem, p. 21.
5. Ibidem, p. 39.
6. Nicolae Balteș, *Sibiul, promotor al creditului românesc în Transilvania,* Sibiu, 1997, p. 49.
7. Traian Chirilă, *Reuniunea culturală națională a meseriașilor români din Sibiu – la optzeci de ani,* Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1946, p. 123
8. Traian Chirilă, *op. cit.,* p. 151
9. Marian Bozdoc, Raluca Maria Teodorescu, Dănuț Nicușor Ivănuș, *Spațiile comerciale din centrul istoric al Sibiului: Piața Mică, Piața Mare și strada Nicolae Bălcescu*, Sibiu, Editura Muzeului Național Brukenthal, 2014, p. 83.
10. Idem, p. 102.
11. Ibidem, p. 144
12. Ana Grama, *Comerț internațional și existență tradițională – Dumitru B. Comșa și Nicolae Țintea, negustori din Săliștea Sibiului (1875-1918)* în Studii și comunicări de etnologie, an XIII, 1999, p. 171.
13. Traian Chirilă, *op. cit.,* p. 140-141
14. Valeria Soroștineanu, *Despre catedrala mitropolitană din Sibiu* în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 35
15. Ana Grama, *Ori și care român pentru catedrală – orizonturi mereu în actualitate,* în Transilvania, anul XXXX (CXI), nr. 4, 2006, p. 58-59
16.Traian Chirilă, *op. cit.,* p. 125-126
17. Ibidem, p. 150
18. Valeria Soroștineanu, *op. cit.,* p. 34
19. Ioan Mariș, *Catedrala ortodoxă la centenar,* în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 68
20. Emil Sigerus, *Cronica orașului Sibiu,* Sibiu, Imago, 1997, p. 98.
21. Emil Sigerus, *op. cit*., p. 99.
22. Traian Chirilă, *op. cit.,* p. 101
23. Ibidem, p. 131-132
24. Ana Grama, *Mateii – negustori în Sibiu în secolul al XIX-lea* în Tribuna, an CXX, nr. 4141, 30 sept. 2004; an CXX, nr. 4175, 9 nov. 2004; an CXX, nr. 4193, 30 nov. 2004; an CXXI, nr. 4243, 1 feb. 2005
25. Ana Grama, *idem*
26. http://patrimoniu.sibiu.ro/cladiri/mitropoliei/270
27. http://fereastramicalei.blogspot.ro/2015/08/sahistul-roman-valer-onitiu-invatat-la.html
28. Mihai Sofronie, *Alți oameni pentru catedrală* în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 43
29. Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912,* București, Editura Litera, 1974, p. 12
30. Ibidem, p. 25, 32
31. Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, *Elites and the South-Eastern European Culture,* p. 30
32. http://www.razvanpop.ro/2010/06/06/1o-mari-sibieni-aurel-brote/
33. *Două artiste*, http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/28315/1/BCUCLUJ_FP_P2514_1902_006_0238.pdf
34. Traian Chirilă, *op. cit.,* p. 99

Bibliography:

The People's Fellow, Sibiu, Tiparul și Editura Krafft, 1870-1913 selectiv.

The People's Calendar, Sibiu, Editura Foii poporului, 1893-1913 selectiv.

Adam I. Iosif, *The Economy of Transylvania during 1900-1918*. Ph. D. Thesis, București, 1976.

Nicolae Balteș, *Sibiul, as a forwarder of Romanian credit in Transylvania*, Sibiu, 1997

Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, Editura Litera, 1974.

Traian Chirilă, *The Cultural and National Assembly of Romanian Craftsmen from Sibiu – after eighty years*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1946.

Ana Grama, Valeria Soroștineanu, Ioan Mariș, Mihai Sofronie, în *Transilvania*, an XXXV (CXI), nr. 4/ 2006.

Ana Grama, *International trade and traditional life - Dumitru B. Comșa and Nicolae Țintea, traders from Săliștea Sibiului* în Studii și comunicări de etnologie, an XIII, 1999

Ana Grama, *Mateii - traders in Sibiu in the nineteenth century* în Tribuna, an CXX/ 2004 și an CXXI/ 2005.

Iosif Kovács, *The emergence of the first improved agricultural machinery in Transylvania* în Acta Musei Napocensis, nr. 1/ 1964.